

Türk Halkları ve Dilleri: Bu yazı daha önce herhangi bir yerde yayımlanmamıştır.

NOGAYCA

Emine Yılmaz

1. NOGAYLAR

Adlarını, Cuçi'nin torunlarından biri olan Nogay Han'dan almış olan Nogaylar, baskın öğelerini Türkleşmiş Moğolların oluşturduğu bir Kıpçak halkıdır. *Nogay* ve *Nogay Ordu* adları ilk kez 15. yüzyıla ait Rus kaynaklarında geçmektedir. 13. yüzyıl ortalarında büyük bir siyasi birlik oluşturuyorlardı ve asıl yerleşim bölgeleri Volga Irmağı'nın ağzındaki Sarayçık'tı.

16. yüzyıl ortasında Korkunç İvan'ın Astrahan ve Kazan Hanlıklarını yıkmasıyla Nogaylar ikiye ayrıldılar. Büyük Ordu veya Ulu Nogaylar Aşağı Volga bölgesine gelerek, Rus yönetimine girdiler. Küçük Ordu veya Küçük Nogaylar Azak denizinin kıyılarına ve Güney Ukrayna'ya geldiler. 1634'te Sibiry Kalmuklarının baskısıyla Büyük Ordu güneye yöneldi ve orada yeniden Küçük Ordu ile buluştu. Ancak Kazakların baskısıyla bir süre sonra ikinci kez parçalandılar. Büyük Ordu Dağıstan'a gitti, Küçük Ordu Osmanlı egemenliğine girdi.

Nogaylar bugün üç büyük öbek oluşturmaktadırlar 1. Ak Nogaylar (Karaçay-Çerkes Özerk Bölgesi'nde yaşıyorlar); 2. Kara Nogaylar (Dağıstan Özerk Cumhuriyeti'nde ve Kara Nogay Bölgesi'nde yaşıyorlar); 3. Asıl Nogaylar (Stavropol bölgesinde yaşıyorlar).

1989 sayımına göre Nogayların toplam sayısı 75.564'tür ve çoğu kolektif çiftliklerde çalışmaktadır.

2. NOGAYCA

Nogayca, Kazakça ve Karakalpakçaya çok yakın bir Kıpçak dilidir. Rus Devriminden sonra yazı dili olmuştur. 1928-1938 yılları arasında Latin harfleriyle yazılan Nogayca, 1938'den başlayarak Kiril kökenli bir alfabe ile yazılmaktadır.

Üç büyük ağız bulunan Nogayca, yazı dili olarak bu üç ağzın karışımına dayanır. Ağızlar arasındaki temel ayrımlar şunlardır:

Sesbilgisi: 1. ET *y-* > Ak Nog. *j-*, Kara Nog. *y-*, Asıl Nog. *c-*; 2. ET *b-* > Ak Nog. *p-*, *b-*, Kara ve Asıl Nog. *b-*; 3. ET *k-* > Ak Nog. *k-*, *h-*, Kara ve Asıl Nog. *k-* (ET *ç* > Nog. *ş*, ET *ş* > Nog. *s* değişimleri tüm ağızlarda ortaktır).

Yapıbilgisi: 1. Gelecek zaman eki: Ak Nog. *-(ı)yak/-(i)yek*, Kara Nog. *-(a)yak/-(e)yek*, Asıl Nog. *-(a)caķ/-(e)cek*; 2. Geniş zaman eki: Ak Nog. *-ır/-ir*, Kara ve Asıl Nog. *-ar/ er*; 3. Birinci ve ikinci kişi ekleri: Ak Nog. *-man/-men*, *-san/-sen*, Kara ve Asıl Nog. *-mun/-min*, *-sıŋ/-siŋ*; 4. Birinci ve ikinci kişi çokluk iyelik ve kişi ekleri: Ak ve Kara Nog. *-muz/-miz*, *-ŋız/-ŋiz*, Asıl Nog. *-mus/-mis*, *-ŋıs/-ŋis*; 5. Adılların yönelme biçimi: Ak ve Asıl Nog. *maġa*, *saġa*, *oġa*, Kara Nog. *maġar*, *saġar*, *oġar*; 6. *biz* adılının ilgi ekli biçimi: Ak ve Kara Nog. *biziŋ*, Asıl Nog. *bizim*.

3. KAYNAKÇA

- AKINER, S., “Nogais”, *Islamic Peoples of the Soviet Union*, 1983:159-164, London, Boston, Melbourne and Henley.
- ALPARGU, M., “XVI. Yüzyılın Ortasında Nogay Türkleri ve Ordaları”, *Emel* 215, 1996: 28-43.
- BASKAKOV, N. A., “Ногайский Языка”, *Языки народов СССР; Тюркские языки*, 1966: 280-299, Moskva.
- _____, *Ногайский Язык и его диалекты*, Leningrad 1940.
- _____, *Ногайско-русский словарь*, Moskva 1963.
- _____, *Грамматика ногайского-русский языка*, Çerkessk 1973.
- GOLDEN, P. B., *An Introduction to the History of the Turkic Peoples*, *Turcologica* 9, 1992: 324-330, Wiesbaden.
- “Nogay”, “Nogay Türkçesi veya Nogayca”, “Nogay’lar”, *Türk Ansiklopedisi*, c. 25, 1977: 309-311.

4. ALFABE ve YAZIÇEVİRİMİ

А	а	A	a	П	п	P	p
Аь	аь	Ä	ä	Р	р	R	r
Б	б	B	b	С	с	S	s
В	в	V	v	Т	т	T	t
Г	г	Ġ, G	ğ, g	У	у	U	u
Д	д	D	d	Уь	уь	Ü	ü
Е	е	E, Ye	e, ye	Ф	ф	F	f
Ё	ё	Yo	yo	Х	х	H	h
Ж	ж	J	j	Ц	ц	Ts	ts
З	з	Z	z	Ч	ч	Ç	ç
И	и	İ	i	Ш	ш	Ş	ş
Й	й	Y	y	Щ	щ	Şç	şç
К	к	Қ, K	қ, k	Ъ	ъ	‘	
Л	л	L	l	Ы	ы	ı	
М	м	M	m	Ь	ь	‘	
Н	н	N	n	Э	э	E-	e-
Нь	нь	Ŋ	ŋ	Ю	ю	Yu	yü, yu, yü
О	о	O	o	Я	я	Ya	ya
Об	об	Ö	ö				

5. SESBİLGİSİ

Nogayca sesbilgisinin belirleyici özellikleri sözbaşı y- sesinin korunumu ve -ş-, -ş > s, ç-, -ç-, -ç > ş değişimleridir.

5.1. ÜNLÜLER

5.1.1. Eski Türkçe *a* ünlüsü, -ab- öbeği içinde *u*’ya değiştiği birkaç durum dışında korunmuştur: ET *ağız* “ağız” > Nog. *avız*, ET *adağ* “ayak” > Nog. *ayağ*, ET *katığ* “katı” > Nog. *katı*, ET *kulğak* “kulak” > Nog. *kulak*.

-a- > -u-: ET *tabar* “mal, eşya” > Nog. *tuvar*, ET **yabaş* “yavaş” > Nog. *yuvaş*.

Bileşik sözcüklerde, ilk hecede *a* > *ä* değişimi de görülür: Nog. *äper-* “alıp vermek” < *alı-ı-p bër-*, Nog. *äkel-* “alıp gelmek” < *alı-ı-p kel-*, Nog. *äket-* “alıp gitmek” < *alı-ı-p ket-*.

5.1.2. Eski Türkçe *e*, *é* ayrımı Nogaycada korunmamıştır. Her ikisi de Nogaycada *e* ve daha az olarak *i* ile gösterilir. Ancak Nogaycada *e* dışında daha açık bir *ä* sesi de vardır. Bu ses Arapça ve Farsça ödünç sözcüklerde, ilk hecedeki *a*, *e* seslerinden ve Nogayca bileşik sözcüklerin ilk hecesindeki *a* sesinden gelişmiştir: *säat* “saat” < Ar. *sā’at*, *här* “her” < Far. *her*, Nog. *äper-* “alıp vermek” < *alı-ı-p bër-*, Nog. *äkel-* “alıp gelmek” < *alı-ı-p käl-*. Bu nedenle, bu yazıda *ä*, *e*, *é* ayrımı yapılmıştır.

ET *et* “et” = Nog. *et*, ET *eki* “iki” > Nog. *eki*, ET *ëşid-* “ışitmek” > Nog. *eşit-*, ET *bëş* “beş” > Nog. *bes*, ET *ögey* “üvey” = Nog. *ögey*.

Kök hecede *e*, *é* > *i* değişimi de yaygındır: ET *eder* “eyer” > Nog. *iyer*, ET *edgü* “iyi” > Nog. *iygi*, ET *bedük* “büyük” > Nog. *biyik*, ET *egin* “omuz” > Nog. *iyin*.

Eski Türkçe *e* sesi *-eb-* ses öbeği içinde *-ü-*’ye değişmiştir: ET *eb* “ev” > Nog. *üy*, ET *seb-* “sevmek” > Nog. *süy-*, ET *çebir-* “çevirmek” > Nog. *şüyir-*, ET **tebe* “deve” > Nog. *tüye*.

5.1.3. Eski ve Orta Türkçe *ı* ünlüsü her durumda çoğunlukla korunmuştur: ET *tıñla-* “dinlemek” = Nog. *tıñla-*, ET *bıñ* “bin” > Nog. *mıñ*, OT *çıbın* “sinek” > Nog. *şıbın*, ET *sayın* “her” = Nog. *sayın*.

ı ünlüsünün öndamaksıllaşması Nogaycada çok az görülür: ET *bış-* “pişmek” > Nog. *pis-*, ET *bıç-* “biçmek” > Nog. *piş-*, *piş-*.

İki Nogayca sözcükte Ana Türkçe **ı* ünlüsünün izi görülür: AT **ıt* “köpek” > Nog. *iyt*, AT **bıt* “bit” > Nog. *biyt*.

5.1.4. Eski Türkçe *i* ünlüsü her durumda korunmuştur: ET *tirig* “diri” > Nog. *tiri*, ET *isig* “sıcak” > Nog. *issi*, ET *kidiz* “keçe” > Nog. *kiyiz*, ET *siñir* “sınır” = Nog. *siñir*, ET *temir* “demir” = Nog. *temir*.

5.1.5. Eski Türkçe *o* ünlüsü Nogaycada çoğunlukla korunmuş, az sayıda örnekte *u* olmuştur: ET *oyun* “oyun” > Nog. *oyın*, ET *olur-* “oturmak” > Nog. *oltır-*, ET *ortu* “orta” > Nog. *orta*, ET *koñ* “koyun” > Nog. *koy*.

o > *u*: ET *soğı-* “soğumak” > Nog. *suvi-*, ET *soğık* “soğuk” > Nog. *suviç*, ET *soğ-* “sokmak, vurmak” > Nog. *suk-*, ET *oğul* “oğul” > Nog. *uvıl ~ ul*.

5.1.6. Eski Türkçe *ö* ünlüsü çoğunlukla korunmuştur: ET *tört* “dört” > Nog. *dört*, ET *söz* “söz” = Nog. *söz*, ET *öküz* “öküz” > Nog. *ögiz*, ET **közel* “güzel” = Nog. *közel*.

5.1.7. Eski Türkçe *u* ünlüsü ilk hecede korunmuş, ilk hece dışında düzleşerek *i*’ye değişmiştir: ET *yulduz* “yıldız” > Nog. *yulduz*, ET *ķuruğ* “kuru” > Nog. *ķurı*, ET *toñuz* “domuz” > Nog. *doñız*, ET *ķoyuğ* “koyu” > Nog. *ķoyı*, ET *otuz* “otuz” > Nog. *otız*, ET *otun* “odun” > Nog. *otın*, ET *yaruğ* “parlak” > Nog. *yarıç*, ET *boyunduruğ* “boyunduruk” > Nog. *moyındırık*.

İlk hece dışındaki *u* ünlüsü birkaç örnekte genişleyerek *a*’ya değişmiştir: ET *boğuz* “boğaz” > Nog. *boğaz*, ET *ortu* “orta” > Nog. *orta*, ET *bodu-* “boyamak” > Nog. *boya-*, ET *ķarağ* “karanlık” > Nog. *ķarağa*.

İlk hecede *u* ünlüsünün öndamaksıllaştığı da görülür: ET *buğday* “buğday” > Nog. *biyday*, ET *yun* “yün” > Nog. *yün*.

5.1.8. Eski Türkçe *ü* ünlüsü de ilk hecede korunmuş, ilk hece dışında düzleşerek *i*’ye değişmiştir: ET *kümüş* “gümüş” > Nog. *kümis*, ET *bühüz* “boynuz” > Nog. *müyiz*, ET *öltür-* “öldürmek” > Nog. *öltir-*, ET *ölüg* “ölü” > Nog. *öli*, ET *ökün-* “pişman olmak” > Nog. *ökin-*, ET *eçkü* “keçi” > Nog. *eşki*.

5.2. ÜNSÜZLER

5.2.1. Eski Türkçe *b-* sesi çoğunlukla korunmuştur. Ancak *m-*’ye değiştiği örnekler de az değildir. *b-* = *b-*: ET *bol-* “olmak” = Nog. *bol-*, ET *bar-* “varmak” = Nog. *bar-*, ET *bëş* “beş” > Nog. *bes*, ET *bod* “boy” > Nog. *boy*, ET *bil-* = Nog. *bil-*.

b- > m-: ET *ben* “ben” > Nog. *men*, ET *biñ* “binmek” > Nog. *min-*, ET **beñi* “beyin” > Nog. *mıy*, ET *biñ* “bin” > Nog. *muñ*, ET *bıdık* “bıyık” > Nog. *mıyık*, ET **büñüz* “boynuz” > Nog. *müyiz*, ET *buñ* “sıkıntı” > Nog. *muñ*, ET *boñ* “boyun” > Nog. *moyın*, ET *bol* “bol” > *mol*, ET *boyunduruk* “boyunduruk” > Nog. *moyındırık*.

Birkaç durumda *b- > p-* olur: ET *bış-* “pişmek” > Nog. *pis-*, ET *bıç-* “biçmek” > Nog. *piş-*, *piş-*.

Eski Türkçe *-b-*, *-b* sesleri ön ünlülerle *-y-*, *-y*, art ünlülerle *-v-*, *-v* seslerine değişmiştir: ET *ab* “av” > Nog. *av*, ET *tabar* “mal, eşya” > Nog. *tuvar*, ET **ubağ* “ufak” > Nog. *uvağ*, ET *sub* “su” > Nog. *suv*.

ET *eb* “ev” > Nog. *üy*, ET *seb-* “sevmek” > Nog. *süy-*, ET *çebir-* “çevirmek” > Nog. *şüyir-*, ET **tebe* “deve” > Nog. *tüye*.

Bir sözcükte hece sonunda *b > ø* olur: ET *yubka* “ince” > Nog. *yuka*.

5.2.2. Eski Türkçe *ç* sesi Nogaycada her durumda *ş*’ye değişmiştir: ET *saç* “saç” > Nog. *şaş*, ET *bıçağ* “bıçak” > Nog. *bışağ*, ET *üç* “üç” > Nog. *üş*, ET *kaç-* “kaçmak” > Nog. *kaş-*, ET *kêçe* “gece” > Nog. *keşe*, ET *ığaç* “ağaç” > Nog. *ağaş*, ET *çig* “çiğ” > Nog. *şiy*, OT *çakır-* “bağırarak” > Nog. *şakır-*.

5.2.3. Eski Türkçe *-d-*, *-d* sesleri *-y-*, *-y* seslerine değişmiştir: ET *adak* “ayak” > Nog. *ayağ*, ET *kadğu* “kaygı” > Nog. *kayğı*, ET *ked-* “giymek” > Nog. *kiy-*, ET *yadağ* “yaya” > Nog. *yayav*, ET *bodu-* “boyamak” > Nog. *boya-*, ET *kidiz* “keçe” > Nog. *kiyiz*, ET *adığ* “ayı” > Nog. *ayuv*, ET *udı-* “uyumak” > Nog. *uyı-*, ET *bod* “boy” > Nog. *boy*, ET *bedük* “büyük” > Nog. *biyik*, ET *edgü* “iyi” > Nog. *iygi*.

Eski Türkçe *-d* sesi *eşid-* “işitmek” > Nog. *eşit-* örneğinde ötümsüzleşmiştir.

5.2.4. Eski Türkçe *ğ*, *g* seslerinin Nogaycadaki gösterimi diğer Kıpçak dillerinde olduğu gibi çok çeşitlidir ve her zaman tutarlı değildir. Tek heceli sözcüklerin sonunda ve çok heceli sözcüklerde, iki ünlü arasında *ğ > v* olur: ET *bağ* “bağ, ip” > Nog. *bav*, ET *tag* “dağ” > Nog. *tav*, ET *toğ-* “doğmak” > Nog. *tuv-*, ET *boğ-* “boğmak” > Nog. *buv-*, ET *koğ-* “kovmak” > Nog. *kuv-*, ET *ağız* “ağız” > Nog. *avız*, ET *ağır* “ağır” > Nog. *avır*, ET *bağır* “bağır” > Nog. *bavır*, ET *oğul* “oğul” > Nog. *uvıl ~ ul*, ET *yağuk* “yakın” > Nog. *yuvık*, ET **yağın* “yağmur” > Nog. *yavın*. Kurationsız örnekler de vardır: ET *ığaç* “ağaç” > Nog. *ağaş*, ET *boğuz* “boğaz” > Nog. *boğaz*.

ı ünlüsü ile kurulmuş tek heceli sözcüklerin sonunda ve birden çok heceli sözcüklerde, iç septe, *ı* sesini izlediği durumlarda *ğ > y* olur: ET *yığ-* “yığmak” > Nog. *cıy-*, ET *yığın* “yığın” > Nog. *yıyın*, ET *sığır* “sığır” > Nog. *sıyır*.

Çok heceli sözcüklerin sonunda *ğ > ø*: ET *sarığ* “sarı” > Nog. *sarı*, ET *uluğ* “ulu” > Nog. *ullı*, ET *açığ* “acı” > Nog. *aşı*, ET *yarlığ* “yoksul” > Nog. *yarlı*, ET *katığ* “katı” > Nog. *katı*, ET *koyuğ* “koyu” > Nog. *koyı*, ET *kuruğ* “kuru” > Nog. *kırı*.

Birkaç örnekte *-ğ > -v-*, *-k* olur: ET *yadağ* “yaya” > Nog. *yayav*, ET *bodağ* “boya” > Nog. *bodağ*.

Söziçinde, ünsüz komşuluğunda *ğ* korunmuştur: ET *bulğa-* “karıştırmak” = Nog. *bulğa-*, ET *yalğa-* “yalamak” = Nog. *yalğa-*, ET *kadğu* “kaygı” > Nog. *kayğı*, ET *yağmur* “yağmur” > Nog. *yamğır*. Kurationsız gelişmeler de vardır: ET *kulğak* “kulak” > Nog. *kulak*.

Söziçinde, ötümsüz ünsüz komşuluğunda *ğ > k* olur: ET *sıçgan* “fare” > Nog. *şıışkan*, ET *ıçgın-* “kaybetmek; yok edilmek” > Nog. *ışkın-*.

Söziçinde, hece sonu durumunda *ğ > v*, *ø* olur: ET *toğrı* “doğru” > Nog. *tuvra*, ET *yığla-* “ağlamak” > Nog. *yıla-*.

ET *-ağu > -av-*, *-uv-*: ET *buzagu* “buzagi” > Nog. *buzav*, ET *ağu* “zehir” > Nog. *uv*, ET *kırağı* “kırağı” > Nog. *kırav*.

ET *-ağı > -av-*: ET *yağı* “düşman” > Nog. *yav*.

g sesi tek heceli sözcüklerin sonunda ve çok heceli sözcüklerde, ünlüler arası durumda ve hece sonunda *y*’ye değişmiştir: ET *teg-* “değmek” > Nog. *tiy-*, ET *eg-* “eğmek” > Nog. *iy-*, ET *tög-* “dövmek; inceltmek” > Nog. *tüy-*, ET *beg* “bey” > Nog. *biy*, ET *tüg-* “bağlamak” > Nog. *tüy-*, ET *çig* “çiğ” > Nog. *çiy*, ET *egin* “omuz” > ET *iyin*, ET *ögür* “sürü” > Nog. *üyir* (fakat

ET *yigit* “genç” = Nog. *yigit*), ET *tügme* “dügme” > Nog. *tüyme* “dügme”, **bigday* (<ET *bugday*) “buğday” > Nog. *biyday*, OT *yigren-* “iğrenmek” > Nog. *yiyyren-*.

Çok heceli sözcüklerin sonunda -g sesi düşmüştür: ET *isig* “sıcak” > Nog. *issi*, ET *tirig* “diri” > Nog. *tiri*, ET *elig* “elli” > Nog. *elli*.

ET -*egü* > -*ev*: ET *biregü* “bir başına” > Nog. *birev*, ET *ékegü* “ikisi birlikte” > Nog. *ekev*.

ET -*egi-* > $\emptyset$: ET *yëgirmi* “yirmi” > Nog. *yırma*.

Bir örnekte -g- > -v-: ET *yügen* “dizgin” > Nog. *yüven*.

5.2.5. Eski Türkçe *k* sesi sözbashi, sözsonu ve söziçi ünsüz yanı durumunda korunmuş, iki ünlü arasında ötümlüleşmiştir: ET *katıg* “katı” > Nog. *katı*, ET *karaygu* “karanlık” > Nog. *karaya*, ET *yık-* “yıkma” = Nog. *yık-*, ET *başka* “başka” > Nog. *başka*, ET *yubka* “ince” > Nog. *yuka*, ET *udıku* “uyku” > Nog. *uyku*.

ET *bağ-* “bakmak” = Nog. *bağ-* fakat *bağuv* (matar), ET *toğuz* “dokuz” > Nog. *toğuz*, ET *sakız* “sakız” > Nog. *sagız*.

5.2.6. Eski Türkçe *k* ünsüzünün Nogaycadaki durumu *k* ile aynıdır: ET *këñ* “geniş” > Nog. *keñ*, ET *köz* “göz” = Nog. *köz*, ET *çek-* “çekmek” > Nog. *şek-*, ET *këyik* “yabani hayvan” > Nog. *kiyik*.

ET *sekiz* “sekiz” > Nog. *segiz*, ET *öküz* “öküz” > Nog. *ögiz*, ET *tök-* “dökmek” = Nog. *tök-* fakat *tügüv* (matar).

5.2.7. Eski Türkçe söziçi ve sözsonu *n* sesi Nogaycada *y*’ye değişmiştir: ET **beñi* “beyin” > Nog. *muy*, ET *bühüz* “boynuz” > Nog. *müyiz*, ET *koñ* “koyun” > Nog. *koy*, ET *boñ* “boyun” > Nog. *moy-in*.

5.2.8. Eski Türkçe söziçi ve sözsonu *ñ* sesi çoğunlukla korunmuştur: ET *toñuz* “domuz” > Nog. *doñuz*, ET *sinir* “sinir” = Nog. *sinir*, ET *yañı* “yeni” > Nog. *yañı*, ET *teñ* “denk” > Nog. *teñ*, ET *buñ* “sıkıntı” > Nog. *muñ*, ET *bin* “bin” > Nog. *muñ*, ET *köñül* “gönül” > Nog. *köñil*.

Bir örnekte -*ñ* > -*ğ*: ET *yalñus* “yalnız” > Nog. *yalğız*.

Birkaç örnekte -*ñ* > -*n*: ET *yun* “yün” > Nog. *yün*, ET *biñ-* “bin” > Nog. *min-*.

5.2.9. Eski Türkçe -*p-*, -*p* sesleri Nogaycada, ünlüler arası durum dışında korunmuş, ünlüler arasında ötümlüleşmiştir: ET *kapıg* “kapı” > Nog. *kapı*, ET *kép* “biçim, kalıp” > Nog. *kep*, ET *öpke* “akciğer” = Nog. *öpke*, ET *tep-* “tepmek” = Nog. *tep-* fakat *tebüv* (matar), ET *yap-* “örtmek” = Nog. *yap-* fakat *yabuv* (matar), ET *tüp* “dip” = Nog. *tüp* fakat *tüb-i*.

5.2.10. Eski Türkçe *s* sesi her durumda çoğunlukla korunmuştur: ET *sarıg* “sarı” > Nog. *sarı*, ET *semiz* “semiz” = Nog. *semiz*, ET *sub* “su” > Nog. *suv*, ET *bas-* “basmak” = Nog. *bas-*.

Gerileyici benzeşme sonucu *s-* $\rightarrow$ *ç-* $\rightarrow$ *ş-*: ET *saç* “saç” > Nog. *şas*, ET *sıçgan* “sıçan” > Nog. *şışkan*, ET *saç-* “saçmak” > Nog. *şas-*, ET *seç-* “seçmek” > Nog. *şeş-*.

İç seste ikizleşebilir: ET *isig* “sıcak” > Nog. *issi*.

5.2.11. Eski Türkçe -*ş-*, -*ş* sesleri *s*’ye değişmiştir: ET *bëş* “beş” > Nog. *bes*, ET *kış* “kış” > Nog. *kıs*, ET *tiş* “diş” > Nog. *tis*, ET *taş* “taş” > Nog. *tas*, ET *töşek* “döşek” > Nog. *tösek*.

5.2.12. Eski Türkçe *t* sesi, sözbashında *d-*’ye değiştiği birkaç örnek dışında her durumda (ünlüler arasında da) korunmuştur: ET *tiş* > Nog. *tis*, ET *at* “at” = Nog. *at*, ET *katıg* “katı” > Nog. *katı*, ET *yigit* “genç” = Nog. *yigit*, ET *ket-* “gitmek” = Nog. *ket-*, *ketüv* (matar).

t- > *d-*: ET *te-* “demek” > Nog. *de-*, ET *toñuz* “domuz” > Nog. *doñuz*, ET *tört* “dört” > Nog. *dört*, OT *tön-* “dönmek” > Nog. *dön-*,

5.2.13. Eski Türkçe *y* sesi her durumda korunmuştur: ET *yër* “yer” > Nog. *yer*, ET *yëti* “yedi” > Nog. *yeti*, ET *bayu-* “zenginleşmek” > Nog. *bayı-*, ET *oyun* “oyun” > Nog. *oyun*, ET *ögey* “üvey” = Nog. *ögey*.

5.2.14. Nogayca sesbilgisinin bir özelliği de Arapça ve Farsçadan alınmış sözcüklerde *c* > *y* ve *h* > $\emptyset$ değişimleridir: *c* > *y*: *yennet* “cennet” < Ar. *cennet*, *yuma* “Cuma” < Ar. *cum* ‘ā, *yan* “can” < Far. *cān*.

h > $\emptyset$: *eş* “hiç” < Far. *hāç*, *är* “her” < Far. *her*, *akıkat* “gerçek” < Ar. *hakākat*, *alla* “Allah” < Ar. *Allah*.

6. YAPIBİLGİSİ

6.1. Ad Çekimi:

Çokluk eki: -lar;

İlgi Eki: Ünlüler ve ötümlü ünsüzlerden sonra -*du/-di*, ötümsüz ünsüzlerden sonra -*tu/-ti*, geniz seslerinden sonra -*nu/-ni*;

Gösterme Eki: Ünlüler ve ötümlü ünsüzlerden sonra -*du/-di*, ötümsüz ünsüzlerden sonra -*tu/-ti*, birinci ve ikinci kişi teklik iyelik eklerinden sonra -*ni/-ni*, üçüncü kişi teklik ve çokluk iyelik eklerinden sonra -*n*;

Yönelme Eki: Ünlüler ve ötümlü ünsüzlerden sonra -*ga/-ge*, ötümsüz ünsüzlerden sonra -*ka/-ke*, birinci ve ikinci kişi teklik iyelik eklerinden sonra -*a/-e*, üçüncü kişi teklik ve çokluk iyelik eklerinden sonra -*na/-ne*;

Kalma Eki: Ünlüler ve ötümlü ünsüzlerden sonra -*da/-de*, ötümsüz ünsüzlerden sonra -*ta/-te* (üçüncü kişi teklik ve çokluk iyelik eklerinden sonra adıl n'si alır);

Ayrılma Eki: Ünlüler ve ötümlü ünsüzlerden sonra -*dan/-den*, ötümsüz ünsüzlerden sonra -*tan/-ten*, geniz seslerinden sonra -*nan/-nen* (üçüncü kişi teklik ve çokluk iyelik eklerinden sonra adıl n'si alır).

6.2. İyelik Ekleri: Teklik: 1. kişi -*(ı)m/-(i)m*; 2. kişi -*(ı)η/-(i)η*; 3. kişi -*(s)ı /-(s)i*; Çokluk: 1. kişi -*(ı)mız/-(i)miz*; 2. kişi -*(ı)ηız /-(i)ηiz*; 3. kişi -*(s)ı /-(s)i*.

6.3. Bildirme Ekleri: Teklik: 1. kişi -*man/-men*, -*pan/-pen*; 2. kişi -*suη/-siη*; 3. kişi $\emptyset$; Çokluk: 1. kişi -*mız/-miz*, -*pız/-piz*; 2. kişi -*sız /-siz*; 3. kişi -*lar/-ler*.

6.4. Kişi Adıları: Teklik: *men, sen, ol*; Çokluk: *biz, siz, olar*. Dönüşlülük Adılı: *öz*.

6.6. İlgeçler: *man, men, pan, pen, ban, ben* “ile”, *üsin* “için”, *akınnan, üstinnen* “hakkında”, *baska* “başka”, *köre* “göre”, *kader, deyim, şaklı* “kadar”, *beri* “beri”, *karay* “doğru”, *ara, arasında* “arasında”, *soη* “sonra”, *arı* “öteye”, *artında* “altında”, *üstinde* “üstünde”, *işinde* “içinde”, *astında* “altında”, *ortasında* “ortasında”, *aldında* “önünde”.

6.7. Eylemler: Eylem adı olarak -*uv/-üv*, -*v*, -*mağa/-mege* ve -*(a)rğa/-(e)rge* biçimleri kullanılır.

Eylemlerde Zaman ve Kip: Eylem çekiminde, emir kipi dışında iki tip kişi eki kullanılır:

1. Teklik: 1. kişi -*man/-men*, -*pan/-pen*; 2. kişi -*suη/-siη*; 3. kişi - $\emptyset$ (Yalnız şimdiki zamanda -*du/-di*); Çokluk: 1. kişi -*mız/-miz*, -*pız/-piz*; 2. kişi -*sız/-siz*; 3. kişi -*lar/-ler*; **2. Teklik:** 1. kişi -*(ı)m/-(i)m*; 2. kişi -*(ı)η/-(i)η*; 3. kişi - $\emptyset$; Çokluk: 1. kişi -*(ı)mız/-(i)miz*, -*(ı)k/-(i)k*; 2. kişi -*(ı)ηız/-(i)ηiz*; 3. kişi -*lar/-ler*.

Başlıca zaman ve kip ekleri şunlardır:

Şimdiki Zaman: Ünsüzle biten eylemlerden sonra -*a/-e*, ünlüyle biten eylemlerden sonra -*y* ile yapılır ve birinci tip kişi eklerini alır. Teklik üçüncü kişide, yalnız şimdiki zamana özgü olarak -*du/-di* kişi ekini alır. Olumsuz biçimi -*ma/-me*, -*ba/-be*, -*pa/-pe* ekiyle yapılır;

Sürekli Şimdiki Zaman I: -*a-taηan/-e-taηan*, -*y-taηan* ekiyle yapılır (-*taηan* < *tur-ηan*). Birinci tip kişi eklerini alır. Olumsuz biçimi -*ma/-me*, -*ba/-be*, -*pa/-pe* ekiyle yapılır;

Sürekli Şimdiki Zaman II: -*a-yatır-man/-e-yatır-man* ekiyle yapılır. Birinci tip kişi eklerini alır. Olumsuz biçimi -*ma/-me*, -*ba/-be*, -*pa/-pe* ekiyle yapılır;

Görünen Geçmiş Zaman: -*du/-di*, -*tu/-ti* eki ile yapılır. İkinci tip kişi eklerini alır. Çokluk birinci kişide -*(ı)k/-(i)k* kişi eki kullanılır. Olumsuz biçimi -*ma/-me*, -*ba/-be*, -*pa/-pe* ekiyle yapılır;

Görünmeyen Geçmiş Zaman: -*gan/-gen* eki ile yapılır ve birinci tip kişi eklerini alır. Olumsuz biçimi -*ma/-me*, -*ba/-be*, -*pa/-pe* ekiyle veya *yok* sözcüğüyle yapılır (*bar-ma-gan-man* veya *bar-gan yok pan* “gitmemişim”);

Gelecek Zaman: -*(a)yağ/-(e)yek* ekiyle yapılır. Birinci tip kişi eklerini alır. Olumsuz biçimi -*ma/-me*, -*ba/-be*, -*pa/-pe* ekiyle veya *tuval* sözcüğüyle yapılır (*bar-ma-yağ-pan* veya *bar-ayağ tuval man* “gitmeyeceğim”);

Geniş Zaman: -*(a)r/-(e)r* ekiyle yapılır ve birinci tip kişi eklerini alır. Olumsuz biçimi -*mas/-mes* ekiyle yapılır;

Emir Kipi: Teklik: 1. kişi *-ay-ım/-ey-im*, 2. kişi eksiz, 3. kişi *-sin/-sin*, Çokluk: 1. kişi *-ay-ı/-ey-ik*, 2. kişi *-ı/-i*, 3. kişi *-sin-lar/-sin-ler*. Olumsuz biçimi *-ma/-me*, *-ba/-be*, *-pa/-pe* ekiyle yapılır; **Koşul Kipi:** *-sa/-se* eki ile yapılır. İkinci tip kişi eklerini alır. Olumsuz biçimi *-ma/-me*, *-ba/-be*, *-pa/-pe* ekiyle yapılır; **Dilek Kipi:** *-ğay/-gey*, *-kay/-key* eki ile yapılır. Birinci tip kişi eklerini alır. Olumsuz biçimi *-ma/-me*, *-ba/-be*, *-pa/-pe* ekiyle yapılır.

7

7. SÖZ VARLIĞI

Nogaycanın söz varlığında Arapça ve Farsça ödünç sözcükler büyük yer tutar: *är* “her” < Far. *her*, *ömir* “ömür” < Ar. *ömr*, *sabın* “sabun” < Ar. *sābūn*, *huday* “tanrı” < Far. *hudā*, *eş* “hiç” < Far. *hāç*, *namus* “namus” < Ar. *nāmūs*. Devrimden sonra Rusça ödünç sözcüklerin sayısı da hızla artmıştır: *telefon* “telefon” < Rus. *telefon*, *avtomobil* “otomobil” < Rus. *avtomobil*, *teatr* “tiyatro” < Rus. *teatr*, *bilet* “bilet” < Rus. *bilet*.

8. METİN [Aşağıdaki metin, N.A.Baskakov’un **KAYNAKÇA**’da gösterilen makalesinden alınmıştır (1966: 298)]

Бес Каз

Бурын заманда бир хан бар экен. бари де йарлы халк бу ханнын колында куьнлик нен ислеиди экен.

бу ислеитаган халктын арасында йарлыдын да йарлысы болган бир йарлы йигит бар экен. бу йигиттин йалгыз бир казыннан баска эц бир заты да йок экен.

бир куьн бу йигит обзинин куьнлик акын обстируув ушин ханга тилекке бармага ойлайды. ол йалгыз казын сойып ушштине ак тастамал йавып ханга савкат этип алып барады. хан мунын аккелген савкатына разы болады.

Bes Kaz

Burın zamanda bir han bar eken. Bari de yarlı halk bu hanın kolında künlik nen isleydi eken.

Bu isleytağan halkın arasında yarlıdın da yarlısı bolğan bir yarlı yigit bar eken. Bu yigitin yalgız bir kazınnan başka eş bir zatı da yok eken.

Bir kün bu yigit özini künlik aqın östirüv üşin hanğa tilekke barmağa oylaydı. Ol yalgız kazın soyıp üstine aq tastamal yavıp hanğa savkat etip alıp baradı. Han munıg äkelgen savkatına razı boladı.

Beş Kaz

Eski zamanda bir han var imiş. Tümü de yoksul olan halk, bu hanın emrinde gündelikçi olarak çalışıyormuş.

Bu çalışan halkın içinde yoksulun da yoksulu olan bir genç varmış. Bu gencin yalnız bir kazından başka hiçbir şeyi de yok imiş.

Bir gün bu genç, kendinin gündeliğini ücretini artırmak için hana dilekte bulunmayı düşündü. Tek kazını kesip, üstüne beyaz bir havlu örtüp, hana armağan etmek üzere alıp gitti. Han bunun getirdiği armağanı kabul etti.